

Srovnání dvou sexuálních příruček

PhDr. Mgr. Jeroným Klimeš, Ph.D.

Kontakt na autora

PhDr. Mgr. Jeroným Klimeš, Ph.D.
Barchovická 1150
190 16 Praha 9
tel: 608221075
email: Jeronym.Klimes@seznam.cz
URL: www.klimes.us
Datum vypracování: 25.11.2010

Tento posudek vznikl na žádost organizace Výbor na obranu rodičovských práv, o.s. (www.vorp.cz; kancelar@vorp.cz). Cílem je posoudit dvě níže citované publikace, zda je vhodné, aby měly schvalovací doložku MŠMT jako učebnice pro vzdělávání na školách.

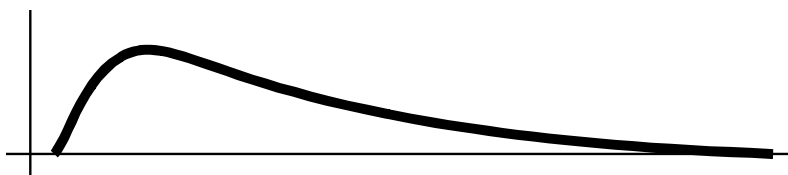
Obecný úvod

Zvláštnosti sexuální výchovy

Sexuální chování si člověk osvojuje v průběhu života a má dvě komponenty. Jedna je daná geneticky, pudově a instinktivně a druhou získáváme učením. Ta zahrnuje návyky, dovednosti, hodnoty ap. Vzhledem k této druhé komponentě učení mohou rodiče rozvíjející se sexualitu dítěte buď aktivně uvolňovat nebo brzdit. Je otázka jejich osobní filozofie, pro kterou variantu se rozhodnou. Na každý pád je ale zřejmé, že sexuální vývoj není možno zároveň uvolňovat i brzdit. Musíme se rozhodnout pro jednu variantu. To bohužel platí i pro filozofii sexuální výchovy na školách, kde se srážka těchto dvou přístupů nejnápadněji projevuje.

Tvůrci sexuálních příruček se rekrutují z liberálního tábora, který má sklon sexuální chování spíše uvolňovat. Akcelerující vliv totiž má, když rodiče nebrání expozici sexuálních podnětů, když se dětem promítají instruktážní či velmi názorná videa sexuálního styku či erotického chování. Například podle příručky, kterou před časem stáhlo MŠMT ze svých stránek, má učitel vyzvat děti k tomu, aby před ostatním hovořily o tom, zda onanují, líbají se, souloží ap. Zde se cíleně odbourávají zábrany a stud v oblasti sexu. Můžeme se dohadovat, zda uděláme víc škody než užítku, když zábrany a stud budeme systematicky odbourávat či naopak systematicky podporovat, ale je nabíledni, že ztráta zábran zvyšuje uvolněnost, tedy především počet sexuálních partnerů za rok a možná i urychluje nástup konzumovaného sexuálního chování.

Frekvenční křivka sexuálního chování (například počet prvních zkušeností v daném věku) má lognormální průběh, tedy po pubertě jde strmě nahoru a následně má dlouhý doběh. Tedy urychlování sexuálního vývoje se tak výrazně nepodepíše na nástupu, ten je dán víceméně biologicky, ale především v sexuální uvolněnosti v době adolescence a mladší dospělosti, tzn. parametrech počtu sexuálních partnerů za rok, mírou zážitkového sexu, nerozumného experimentování ap.

Lognormální průběh nástupu sexuálního chování (frekvence určitého jevu versus věk dítěte)

Proti liberálnímu táboru stojí konzervativnější rodiče, kteří si hájí své právo, aby při výchově mohli uplatňovat druhou výchovnou strategii, která sexuální chování u dětí spíše brzdí. Bez ohledu na to, ke které filosofii se čtenář osobně hlásí, je zřejmé, že oba tábory rodičů mají právo si své děti vychovávat, jak uznají za správné. Proto nebude jednoduché vytvořit kompromisní univerzální příručku, která by uspokojila oba tábory.

Ze stejných důvodů je nemožné najít učitele, který dokáže vysvětlovat dětem obě pozice stejně přesvědčivě. Každý učitel (i odborník) má tendenci sklouzávat ke své osobní filozofii a tu prosazovat na úkor té druhé. Tedy v praxi ani tak nejde o to, co se při hodině říká, ale především jaký učitel to říká a jaké jsou jeho osobní hodnoty. Každý rodič za svého dětství poznal, nebo si živě dokáže představit učitele, kterému by své děti na sexuální výchovu rozhodně nesvěřil, ať je z jakéhokoli tábora.

Bohužel u sexuálních poruch je známo, že ti, kteří mají se sexem problémy, mají zesílené sklony sex u druhých ovládat. To platí vcelku obecně. Například říká se, že mnoho psychologů si léčí svá osobní traumata studiem psychologie. Podobně se ví, že kněží, kteří trpí tzv. sexuální závislostí, mají sklon psát sexuální příručky a návody, jak má věřící zvládat svou sexualitu (Klimeš 1996). Narušený jedinec je zkrátka vedený touhou ovládnout své chování v té oblasti, kde je neříditelné. (To je tzv. tendence k opakování traumatu, wiederholungszwang podle S. Freuda.) Tedy v případě školy se bude jisté procento učitelů sexuální výchovy rekrutovat z těch, kteří mají se sexualitou nějaký problém, viz příklad níže.

Učitel tělocviku si může léčit své mindráky z malé výšky tím, že buduje své svaly a chodí vypjatý, jako by spolkl pravítko. Když ke stejnému vede i děti, je to pro jejich výchovu vcelku neškodné. Pokud učitelka klavíru si všechny vztahové problémy řešila tím, že na konzervatoři cvičila osm hodin denně, je to opět pro její žáky neškodná neuroza. Nicméně, když je analogicky neurotický učitel sexuální výchovy a třeba komplexy méněcennosti z malého přirození si léčí překompenzovaně sexualizovaným chováním, pak je pro rodiče opravdu na pováženou, zda takovému učiteli svěří své děti, aby je poučil zrovna o sexu.

Bohužel učitelů není nadbytek. Ředitel školy si proto nemůže moc vybírat, koho nechá učit sexuální výchovu. Často musí vzít toho jediného, který se nabídne. To ovšem může být pro rodiče z pochopitelných důvodů nepřijatelné. Rozháraný osobní život učitele není argumentem pro ředitele či školní inspekci, ale pro rodiče může být pádným důvodem, proč by tento učitel neměl učit jejich děti zrovna sexuální výchovu.

Z těchto několika důvodů nemůžeme sexuální výchovu považovat za standardní případ. Je mnohem více vázaná na osobní výchovnou filozofii rodičů a učitelů. Případné poruchy učitelů v této oblasti jsou pro děti mnohem více nebezpečné než v jiných předmětech. Z toho jsou dva hlavní závěry. Asi nebude možné vytvořit kompromisní, univerzální příručku, která by uspokojila oba protikladné tábory. A dále výuka sexuální výchovy by měla být dobrovolná. Měli by to být rodiče, kteří se rozhodnou, kdo má poučit jejich dítě o sexualitě a jak. Zda to učiní oni sami, nebo to svěří učiteli, kterého navrhla škola, nebo to přenechají učiteli náboženství, nebo komukoli, komu důvěřují.

Z emailu rodičů

Možnost zasvěcovat děti do tajů sexu má pro řadu lidí své těžko odolatelné kouzlo:

Hlavnímu vedoucímu oddílu je cca 35 let. Ve skautu se věnuje zvláště družině asi 5-10 chlapců ve věku kolem 10 let a organizuje mimo jiné například pravidelné noční koupání v místním zábavním centru, které je jednou za měsíc určeno pro naturisty. Odtud si chlapci odnášejí za vítězství v různých soutěžích hodnotné ceny (v řádu tisíců korun).

Poprvé, kdy zval našeho syna na tuto akci, se nás jako rodičů telefonicky dotazoval s tím, že je koupání "na Adama" levnější. My jsme účast syna s odkazem na rizikovost prostředí odmítli a nabídli sponzorování "dražšího" = "normálního" vstupného do bazénu. Po asi třech měsících, už bez ptaní, našeho syna v rámci prodloužené výpravy na tuto akci vzal a my jsme to pochopili až podle cen, které si syn domů po půlnoci přivezl. Vedoucího jsme kontaktovali a on se omlouval, že se s časovým odstupem domníval, že proti podobným akcím nic nemáme...

Protiklad sexuálního liberalismu a trvanlivosti vztahů

Jak bylo řečeno, existují dva základní výchovné přístupy k sexuálnímu vývoji. Jeden jej uvolňuje, podporuje, nebrání jeho ranému nástupu. Druhý jej naopak přibrzdí, a tak oddaluje začátek konzumovaného sexuálního chování.

Liberální přístup je historicky motivován především odporem vůči bezesporu přehnané pruderii 18. a 19. století a jako takový vrcholil výraznou liberalizací sexuálních regulativ ke konci komunistického režimu a těsně po revoluci. Dnes fakticky není moc co odtabuizovávat. Znalosti i praxe v oblasti sexu už více uvolněné snad ani být nemohou. Z tohoto faktu zde hrozí kyvadlový efekt, tzn. že z jednoho extrému přestřelíme do druhého. Nebezpečí je třeba očekávat především od zážitkového sexu mladých mimo vážné vztahy a alarmující míry rozvodovosti, která stále nezadržitelně narůstá.

Hlavní problém konzervativního přístupu je, že nemá žádnou jednotící myšlenku, která by formulovala, co má být cílem konzervativní sexuální výchovy. Obecně se sice nesouhlasí s extrémní liberální přístup, avšak druhá strana má problém nabídnout svou rozumně přijatelnou alternativu. To se týká zejména katolického křídla. To je v sexu svázáno mnoha regulativy, které jsou pro dnešní společnost dílem neudržitelné, dílem nepřijatelné.

Katolíci stále nevědí, co s vlastním faktickým rozporem teorie a praxe v mnoha bodech: Většina jejich dětí nedodržuje tzv. předmanželskou čistotu, o zákazu onanie se raději nemluví, většina katolických manželství používá antikoncepci v souladu se svým svědomím - aby nemělo další děti - a přesto se z toho zpovídá. Soudě podle prázdných seminářů celibát a duchovní dráha katolické mladá neláká. Snad jediný bod, kde v katolických kruzích panuje ideová jednotu, je odpor k potratům, coby vraždě.

Bez ohledu na popisované problémy konzervativního křídla existuje jedna nevyřčená, implicitní jednotící myšlenka ohledně sexuální výchovy. Totiž že nástup sexuálního života by se měl u dětí brzdít. To není myšlenka zdaleka hloupá a to z jednoho prostého důvodu. Přílišná uvolněnost v sexuální oblasti si protiřečí s jiným výchovným cílem, totiž s přáním, aby vztahy našich dětí měly dlouhého trvání. To platí v každém věku - nedostatek sexuálních zábran třeba ohledně nevěry již rozbilo a každý rok rozbijí bezpočet vztahů. Ale v prvních vztazích dětí má zkušenost s nevěrou jednoznačně deformující účinek - například dívky, které trpěly tím, že jim byla první láska nevěrná, mají pak samy větší sklon k nevěře. Podobně je ošemetné hovořit o zkušenostech nabytých v několika vztazích. Několik vztahů totiž vždy znamená několik rozchodů. Bohužel. Rozchody sice lidé přežijí, ale zpravidla je moc neposílí. Je to jako u autohavárií - ty také možná přežijeme, ale že by nás nějak obohacovaly? Vztahové havárie, podobně jako autohavárie, lidi spíše deformují než zvelebují. Například čím více má žena vztahů delších než rok, tím méně mívá děti.

Všechny úspěšné ideologie - ať náboženské či ne - měly nastavené limity v sexuální oblasti a nějak sexuální pudů usměrňovaly. I dnes existují nepsané i psané normy, které zakazují sex s dětmi, s nadřazeným, mezi zaměstnanci se doporučuje "co je v domě, není pro mě". Sex je zapovězen v psychologických skupinách, v kláštřích buddhistických i křesťanských atd. To není otázka pruderie, ale nutnosti. Jakoukoli silnou lidskou potřebu - ať je to sex, agresivita či touha po majetku - je třeba usměrňovat do rozumných mezí a vyvažovat vůči ostatním cílům a potřebám člověka.

Role sociálního prostředí

V pluralitní společnosti je ostrůvkovitá - každé dítě žije někdy v dost odlišném světě. Jakkoli otevřené mohou sexuální příručky být, měly by přesto autoři počítat s tím, že děti žijí a budou ještě

dlouhá léta žít v nějakém prostředí, kde budou pod jinými normami. Z těchto rodinných norem by se měla odvozovat sexuální příprava odpovídající danému prostředí.

Jde zejména o respektování zásad dané rodiny. Liberální tábor se tradičně vyznačuje odporem k tradicím a tedy i bagatelizováním názorů rodičů a prarodičů. Zásady předků jsou možná v mnohém zastaralé či příliš omezující, ale jedno jim vytknout nelze. Jsou to bezpečné zásady. Je to jako se silničními předpisy. Bezpochyby je nuda ploužit se městem padesátkou a respektovat značky, ale je to jeden z nejbezpečnějších způsobů, jak dojet do cíle živý a zdravý.

Totéž platí i pro staré zásady našich babiček: O mrtvých jen dobře. Když to při rozchodu aplikujeme na bývalého partnera, rozhodně nám to prospěje. Stejně tak, když při rozchodu budeme dodržovat vdovský čas a nebudeme bláznivě skákat z jednoho vztahu do druhého. Nevěry jsou bezpochyby lákavé, ale bohužel jako divoženky na lesní pasece utancovaly nejednoho k smrti...

Tedy v rámci naší pluralitní společnosti byla by velká hloupost násilím prosazovat liberální postoje, když názory druhé strany mají mnoho nepopíratelných výhod. Vztahy věřících lidí jsou stabilnější. Ve výzkumech životní spokojenosti věřící skórují lépe. V dnešní demografické krizi nelze přehlédnout, že právě věřící mívají programově více dětí.

Toto nejsou samozřejmě argumenty, proč by lidé měli věřit v Boha, ale jsou to bezpochyby argumenty, proč by se těmto výchovným stylům rozhodně nemělo bránit jít svou cestou a vychovávat si své děti po svém. Pro naši společnost jsou jistě přínosem.

Hledání moudrého kompromisu

Jak liberální, tak konzervativní názory je možno hlásat moudře i hloupě. Je možno předpokládat, že moudří lidé obou táborů najdou společnou řeč a kompromis. O hledání moudrého kompromisu se budu snažit i já při posuzování dvou příruček sexuální výchovy.

Problém autorů příruček z obou táborů je, že jsou věkově zakotveni v minulých letech, kdy oni sami vyrůstali, a tedy jen s obtížemi reflektují nové trendy a jevy. Například dnes naprosto běžné šmírování mobilů při partnerských krizích, elektronický stalking, internetovou stopu ap. Proto jsem obšírněji poukazoval právě na tato chybějící témata.

Příručka: Občanská výchova, Rodinná výchova

Citace:

Janošková Dagmar, Ondráčková Monika, Čábalová Dagmar, Marková Hana, Šebková Jitka: Občanská výchova 8, Rodinná výchova 8; učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. Fraus, Plzeň, 2005

Celkové shrnutí

Na rozdíl od druhé příručky se zde jedná o skutečnou učebnici s jistým pedagogickým plánem, se kterou je možno v mnohém souhlasit. Je to učebnice, která většinou nepředkládá žákům hotový hodnotový systém. Nechává na žákovi, aby si svůj názor vyrobil sám. To má své "ale".

Od učebnice je na místě očekávat nějaké penzum deklaratorních znalostí, které by děti měly mít. Tato učebnice jej nepřináší. Je spíše jen takovým průvodcem, který vede děti určitými tématy a je na dětech, co si najdou v knihách či na Internetu, jaký názor si vytvoří.

To je na učebnici dost málo, protože partnerský život je oblast plná záludných životních iluzí, a tedy i plná životních karambolů. Učebnice by tedy měla vést mladé lidi nejen k vyjádření svého intuitivního názoru, který je nutně zatížen zmíněnými iluzemi, ale především varovat je a systematicky seznamovat s obecně podceňovanými záludnostmi partnerského života. Ať jsou to přechozené vztahy a s nimi související zákonité rozchody, podceňování svatby a pevných svazků, nepřipravenost na zátěžové situace okolo těhotenství ap.

Vzhledem k této nevyhraněnosti učebnice záleží především na učiteli, jak bude tuto učebnici při výuce interpretovat. Z tohoto důvodu je třeba, aby rodiče měli možnost volby posoudit, zda se jim dotyčný učitel pozdává či nikoli a zda jsou ochotni mu svěřit výchovu svých dětí v tak choulostivé otázce, jako je příprava na sexuální či rodinný život.

Připomínky ke straně 126 - láska

V hledání obsahu slova láska by možná bylo vhodnější více cílit na společnou podporu na cestě životem, než na sexuální potěšení z dotyků - pettingu, neckingu. Mnohem víc je třeba chápat lásku jako vzájemnou podporu v obdobích života, která jsou zátěžová a bolestná. Též i vztahy mají dvě období - první, kdy jsme spolu, protože je nám spolu dobře, ale pak zákonitě přicházejí období, kdy jednomu nebo oběma z nás je zle - to mohou být nemoci, těžké úrazy, samota stáří, ale velmi náročné jsou též těhotenství a péče o děti. V těchto obdobích je láska opravdu svorník dokonalosti, která umožňuje tato temná období překonat.

Zde bych mnohem spíš argumentoval nikoli příjemnými prožitky, ale spíše výzkumy životní spokojenosti, úmrtnostními tabulkami nebo údaji o zdravotním stavu, které jsou příznivější u lidí žijících v páru - jsou spokojenější, dožívají se vyššího věku, žijí zdravěji atd.

Připomínky ke straně 127 - minulost

Pro pochopení hodnotového systému v minulosti je třeba více popsat ekonomickou situaci svobodné matky. Ta umírala zimou a hladem. (Za přečtení stojí například román polské spisovatelky Zapolska Gabriela: Katka; Karyatida. Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961) Proto rodiče udělali vše, co bylo v jejich silách, aby k tomu nedošlo. Tedy vši silou chránili dívku před předmanželským sexem a následně ji i chlapce vedli ke vstupu do manželství, které opět všemi možnými sociálními a náboženskými tlaky chránili před rozpadem. Tento způsob úvah - pohled na tragické osudy svobodných matek - byl hlavním argumentem, proč se na tomto životním stylu shodla celá společnost.

Nepřesná je otázka celibátu pod obrázkem s řádovými sestrami - ty nemají žádný celibát, ale slib čistoty. Celibát mají kněží. I zde nejde o to - vzdát se či nevzdat sexuálních potěšení, ale především o fakt, že život v rodině spotřebuje prakticky všechny volné prostředky člověka. Tedy pokud někdo chce svůj život zasvětit nějakému cíli - ať náboženskému, vědeckému či jinému - je výhodné zůstat svobodný. Takto svobodný zůstal například geolog Joachim Barrande.

Je vcelku nepochopitelné, proč na stránce věnované historii je termín incest.

Připomínky ke straně 128-139 - homosexualita a transsexualismus

I když autorky nevyjadřují své názory explicitně, jejich názor je jasně liberální. To vyplývá i ze zařazení tohoto tématu hned jako třetího, i když se týká jen 2 % populace dětí. Rozumnější by bylo nejdříve probrat universální problémy, které se týkají všech a specifické případy řešit spíš ke konci kapitoly.

I v petrologii se napřed probírají běžné horniny, jako je žula či opuka, a vzácné ultramafity ostrovních oblouků se ponechávají na speciální kurzy. I zde by proto bylo na místě probrat především rozchody. Vždyť ty zažije každý, ať je homosexuál či heterosexuál, a laická doporučení při nich jsou spíše ke škodě.

Záměr autorů je ale jasný. Bojují proti předsudkům vůči homosexualitě. Ty bývaly a mnohde stále jsou velký problém, protože například v Iráku se stále za homosexualitu popravuje. Myslím, že všichni rozumní lidé musejí uznat, že to není správné. Vzhledem k těmto extrémům, kterým musíme v celosvětovém měřítku čelit, je pochopitelné, když Světová zdravotnická organizace vyjmula homosexualitu ze seznamu nemocí a považuje ji za normální či za variantu normy. Tím se vytváří politický tlak na ty režimy, které se dopouštějí těchto zvěstev.

Na druhou stranu je dobré studentům vysvětlit, jak se v psychologii definuje normalita. Existuje norma statistická, funkční, ideálová, evoluční ap. Homosexualita a transsexualismus jsou normální jen podle jedné z nich, a to ideálové. Vyhovují totiž definici zdraví podle Mezinárodní zdravotnické organizace (WHO). Ta praví, že zdraví je stav plné tělesné, psychické a sociální pohody. Podle této ideálové normy tedy najdeme homosexuální jedince, kteří se jeví být v pohodě tělesně, psychicky i sociálně. Bohužel toto je jen jedna z mnoha definic normality. Podle ostatních definic nejsou homosexualita i transsexualismus normální, například z funkční normy vybočuje homosexualita proto, že jako taková není reprodukce schopná.

Velký problém je již sama vzácnost jevu - 2% populace - na dvě školní třídy tak připadá jeden homosexuální jedinec. To je nenormalita statistická. Láska si ale nedá poroučet, tedy většina

zamilování těchto jedinců směřuje na heterosexuální jedince, a tedy je z principu neopětovaná a vysmívaná. To není otázka předsudků, ale statistiky. Bohužel.

Bez ohledu na tyto spíše politické otázky normality či nenormality homosexuality, hlavním problémem je fakt, že homosexualita i transsexualita má charakter postižení. Postižení je totiž taková vlastnost, u které člověku všichni říkají: "To ti nezávidím", vlastnost, kterou by s postiženým nikdo nechtěl měnit. Například lidé s kudrnatými vlasy často závidí těm, kteří mají rovné, a ti, co mají rovné vlasy, zase chtějí mít kudrnaté. To u homosexuality nevidíme. Nenajdeme běžně heterosexuály, kteří by rádi byli homosexuály. Lidé se mohou s homosexualitou smířit či dokonce identifikovat, ale rozhodně nemají něco, co by jim okolí závidělo. Ani toto bohužel není otázka předsudků a ani tolerance k homosexualitě.

Z deklaratorních znalostí postrádám v učebnici nějaký klíč, podle kterého dítě pozná svou pohlavní identitu či orientaci. Děti v tomto věku tolik netrápí otázka, zda homosexuálové mohou adoptovat děti - to je v jejich věku nezajímá, ale zřítají je pochyby: "Jsem nebo nejsem homosexuál?" Bývají totiž zmatení z toho, že se jim někdy zdál sen, kde se líbali s jedincem stejného pohlaví ap. Tedy je třeba dětem jasně konstatovat, že mírná nevyhraněnost ve fantaziích i denním snění je normální, že důležité je trvalé a převažující směřování, které se projevuje tím, do koho se zamilovávají a na koho převážně myslí při onanii.

U mnoha mladých vyvolává pochyby o vlastní orientaci též neschopnost navázat vztah či strach ze vztahů, eventuálně silně konfliktní vztah s jedním rodičem jakéhokoli pohlaví. I tyto zdroje pochyb by jim mohla pomoci rozřešit vhodně podaná deklaratorní informace.

U homosexuálních vztahů je třeba zdůraznit, že jakkoli jsou nezvyklé, tak přesto pro ně platí stejné zásady jako ve vztazích heterosexuálních. Například když mám jednoho partnera, tak bych mu měl být věrný, ať je jakéhokoli pohlaví. Není dobré být nevěrný dle libosti, pokud se chci vyhnout zbytečným bolestným rozhodům. Podobně pro bisexuální jedince platí doporučení, že když mají jednoho partnera, pak je třeba mu být věrný bez ohledu na to, že se eventuálně zamilují do někoho opačného pohlaví. Přeci pouhé zamilování do někoho jiného není samo o sobě imperativem pro rozbití heterosexuálního vztahu, tedy stejnou logikou se musejí řídit i bisexuální či homosexuální jedinci. V této jednoduché logice mají hetero- i bisexuální jedinci víc zmatku než ve vlastní orientaci.

U bisexuálních jedinců, kteří mají jakous takous možnost volby, je dále dobré připomenout, jaké výhody má, když se rozhodnou pro heterosexuálního partnera - zejména pro normální rodinný život a naplnění rodičovských potřeb.

Připomínky ke straně 130 - postoje

Bezproblémová část. Jen opět chybí užitečné deklaratorní znalosti. Postrádám výstupy z výzkumů o tom, jaké životní postoje jsou úspěšné.

Připomínky ke straně 131 - prostituce a předčasné zahájení sexuálního života

Snad nejhorší část příručky. Nechápu, proč se tato dvě témata spojují do jednoho. Prodejný sex se spíš snoubí s drogami a kriminalitou. Stejně tak tu splývají pojmy raný začátek sexuálního života, nechtěná těhotenství a ochrana (ne)narozeného dítěte. Tato tématická nevyjasněnost povede při hodinách k chaosu v diskusi žáků - každý bude mluvit o něčem jiném a učitel bude mít více práce to ukočírovat.

Zejména u prodejného sexu je třeba varovat děti o naivních snech, které si vytvářejí na základě jinak nevinných filmů, jako je třeba *Pretty woman*. Mnoho dívek se neuváženě pouští do prodejného sexu s naivní představou, že budou mít svou stálou klientelu, pár stabilních zákazníků. Jenže jak se dnes uvolňují zábrany, tak dívek s takovým nápadem je poměrně hodně. Převís nabídky nad poptávkou má za následek, že ceny žen jdou rapidně dolů a navíc jsou nuceny brát prakticky vše, co se nabídne a je velmi těžké z této branže vystoupit a následně začít normální vztah.

Připravujeme dívky na to, že po rozchodu s klukem mohou kolovat po Internetu fotky z období jejich zamilovanosti, jako je například tato?

Velký problém související se sexem začíná pro mnohé být internetová stopa. Děti neuvažují o tom, co plácnou v té které diskusi na Internetu, jestli tam vyvěsí nějakou erotickou fotku. Jenže tyto fotky začnou kolovat, diskuse se nedají vymazat a léta běží. Pro mnohé, zejména politické posty, není dobré, aby si každý mohl na Internetu přečíst o kandidátce na starostku, že nejraději souloží v předsíni na botníku. Děti je třeba důsledně varovat, že Internet postrádá gradient vzdálenosti, tj. nárůst anonymity se vzdáleností, tedy že si musí dvakrát rozmyslet, co tam o sobě publikují. A to nehovořím o tom, že mnoho lidí vystupuje s jinou identitou, kdy lže o svém věku, pohlaví. Na tyto běžné problémy opět ani jedna příručka děti nepřipravuje.

Připomínky ke straně 132 - 133 - rizika a úchytky

Tato dvojstrana patří mezi ty nejzdařilejší. Upozorňuje zřetelně na rizika.

Z deklaratorních znalostí postrádám zdůraznění, že sexuální deviace jsou častější u mužů a bývají často reakcí na citovou deprivaci, zneužití, týrání či zanedbávání v dětství. Reakce dívek na stejnou frustraci nemají charakter sexuálních úchytek, ale spíš promiskuity (viz například Matějčkův popis dětí z koncentračních táborů a jinak traumatizovaných).

Připomínky ke straně 134 - 135 - antikoncepce

Tato kapitola obsahuje typicky málo informací. Především když pomineme přerušovanou soulož, tak základními antikoncepčními prostředky jsou kondom a hormonální antikoncepce, tedy těm by měla být věnována maximální pozornost. O hormonální antikoncepci je minimum informací.

Největším nebezpečím antikoncepce paradoxně nejsou vedlejší účinky, ale především to, že lidi si tak dlouho snaží naplánovat optimální počet dětí a neustále odkládají početí, až zjišťují, že jim ujel vlak a že se jim nedaří naplnit životní sny, které právě v tomto věku začínají sprádat. Tedy učebnice by měla varovat před tímto běžným, leč velmi škodlivým perfekcionismem.

Za velký nedostatek je nutno považovat, že učebnice nenabízí darování dítěte do adopce jako jedno z východisek nechtěného těhotenství, a to i přes alarmující demografický pokles naší populace a fakt, že mnoho neplodných rodičů marně čeká na dítě, kterému by mohli nabídnout veškerou svou lásku a péči. Stejně jako výše u homosexuálů i zde platí, že člověk by neměl zabíjet, když nemusí. A tady opravdu zabíjet nemusíme. Zde by též měli všichni rozumní lidé uznat, že toto zabíjení není správné. Máme nekonečné stohy žadatelů o adopci, kteří by dali nevím co, aby toto dítě dostali.

Příručka: Konečně to chápu!

Citace:

Geisler Dagmar, Müller Jörg: Konečně to chápu. Aula mutabene, Praha, 1999

Celkové shrnutí

Příručka Konečně to chápu! (Geisler, Müller 1999) si klade za cíl zevrubně uvést děti do problematiky sexu a vztahů. Tomu odpovídají i silné výroky: „Děti ... chtějí vždy všechno vědět zcela přesně.“ nebo že kniha chce krok za krokem provázet děti i jejich rodiče na dlouhé cestě k dospělosti.

Vzhledem k těmto ambiciózním cílům - aspirování na komplexnost - je nutno tuto příručku považovat za neúplnou s tím, že její úroveň je nevyvážená, o občasných nepravdách ani nemluvě. Navíc některé části jsou zdařilé, jiné však reprezentují názory menšinové či jinak partikulární, což samozřejmě znamená, že systematicky opomíjí názory odlišné od přesvědčení autorů.

Za zcela alarmující je třeba považovat, že příručka dětem nedává doporučení, jak řešit zcela běžné otázky související se sexualitou a nevaruje je před běžnými nebezpečími. Postrádám jakoukoli zmínku o sexuálním zneužívání a o kritériích, jak má dítě poznat, kdy je chování dospělého daleko za normou. Stejně tak neobsahuje žádné návody, jak se vyhnout znásilnění a jak postupovat, když k němu došlo.

Příručka má velké aspirace - pomáhat dětem i rodičům, ale právě pro tuto věkovou rozplizlost není ani pro malé děti - na které je výklad místy příliš anatomický a věkově nepřiměřený. Není ani pro velké děti, kde opomíjí otázky, které tyto děti skutečně řeší. Rodičovská dilemata ale neřeší vůbec. Když pomineme otázku případného zneužití či znásilnění, tak příručka nereflektuje naprostou základní otázku dospívání: „Já ho miluju a on mě ne, nebo naopak. Co mám dělat?“ S tím totiž souvisí i ono klasické: „Chce, abych se s ním milovala, jinak se mnou nebude chodit.“ To je věta, kterou slycháváme po pubertě, ale ne v osmi letech. Vzhledem k tomu, že příručka je pro všechny a pro nikoho, tak tyto základní otázky, které cloumají dětskou psychikou jsou ignorovány.

Knihu je možno chápat jako trochu lechtivé čtení pro děti neurčitého věku, ale rozhodně ne jako přehled toho, co by sexuální výchova měla pokrývat při výuce na základní škole.

Od příručky pro školy očekávám, že výklad nějak propojí s tím, co se učí v jiných předmětech - zde hlavně s biologií a občanskou naukou. Tedy u antikoncepce by měla být propojka na demografii, u anatomických popisů na biologii. Například u rýhujícího se vajíčka by se hodily termíny, které zná dítě z biologie - morula, blastula, gastrula. Nebo autoři píší, že je překvapivé, že člověk nemá v penisu kost. Pro propojení s biologií by se hodilo poznamenat, že pyjovou kost mají třeba psi.

Vzhledem k těmto nedostatkům tuto knihu není možno doporučovat školám jako učebnici, která by uspokojivě reflektovala a respektovala potřeby nejen školy, ale i nastavení dnešní pluralitní společnosti, a to především proto, že nepřipravuje rodiče a děti na běžná nebezpečí, které provází nástup sexuality a sexuální život vůbec.

Pro koho je vlastně určena?

Příručka sice deklaruje připravenost pomoci rodičům a přepokládám, že i učitelům, odpovídat na všetečné otázky dětí. Ale o těchto problémech rodičů není v této publikaci ani slovo.

Existuje nepřeborná řada otázek, které výchova přináší. Rodiče často nevědí, jak tyto problémy řešit. Například jak reagovat na to, že dítě přistihne rodiče při souloži a vnímá soulož jako domácí násilí - tatínek trápí maminku. Co dělat, když si učitelka stěžuje, že dítě onanuje pod lavicí. Co mám citlivě říci dospívajícímu dítěti, když gauč v obýváku před přehrávačem s televizí je porůznu poonanován? Jak reagovat, když si přišlo čtrnáctileté dítě se svými spolužáky pustit domů pornokazetu. Zavřely se do pokojíčku a k nim se teď dobývá navíc čtyřletý sourozenec a brečí za dveřmi, že chce taky dovnitř. Existuje vůbec porno přijatelné pro děti? Může se dospívající kluk dívat na porno s tátou? Jak reagovat na to, že dítě si vodí na noc z diskotéky domů co měsíc jinou „kamarádku“, a rodiče začínají mít pocit, že se jim domov mění na veřejný dům...

Na tyto otázky existují odpovědi, ale mnoho rodičů si s nimi neví rady. Na jednu stranu nechtějí být úzkostně pruderní a neimplantovat dítěti pocity viny, ale na druhou stranu - vše má své meze. Právě otázka nastavení rozumných mezí u sexuální výchovy je to nejtěžší, ale bohužel právě v tom nás nechává příručka zcela na holičkách.

Neexistují universální modely, ale tím spíš je na místě očekávat od příručky odborníků, že přinesou doporučení pro rodiče, jaké modely se vyplatily jiným rodičům a proč. Eventuálně že dětem v knize připomenou, že i když je sex do značné míry jejich světem, přesto musejí respektovat požadavky rodičů na společné soužití, eventuálně že situačně musejí přizpůsobit a ovládnout své tužby a že i v sexu jsou opravdu věci, na které mají času dost.

Bohužel je nesmysl, co tvrdí příručka v úvodu, totiž že „děti ... chtějí vždy všechno vědět zcela přesně.“ Stačí začít dětem vysvětlovat, k jakému sexuálnímu chování nás předurčuje gonochorismus či diploidní počet chromozómů, a hned uvidíme, že o „zcela přesný výklad“ děti rozhodně nestojí. Děti chtějí stejně jako dospělí věci vědět přiměřeně své duševní vyspělosti. Co v tomto případě znamená „přiměřeně“ či věkově přiměřeně nepadlo v příručce ani slovo. Takže představuje vcelku pelmel informací, které některé jsou vhodné pro malé děti a jiné naopak pro straší. Takže malé dítě se dozví spoustu věcí, které jsou mu k ničemu či naopak ke škodě, ale starším dětem se naopak bude nedostávat odpovědi na naprosto elementární dotazy.

Příručka kolísá od zbytečně detailních anatomických popisů k vulgárním zjednodušením. Například popis vejcovodů je až zbytečně detailní a nepochopitelný: „malé hadičky, jejichž horní konce jsou trychtýřovitě zvětšené a rozštěpené. Tyto trychtýře visí normálně zcela volně v břišní dutině. Mohou se jako kloboučky přiklopit na vaječníky, které leží napravo a nalevo od dělohy.“

S tímto technicistním popisem visících trychtýřů kontrastuje popis měsíčeků, kde se vůbec nepíše o běžných problémech. Například jsou dívky, které mají měsíčky velmi bolestivé. Příručka je nechává bez rady, co mají dělat, zda mohou žádat omluvenku od učitele, zajít za lékařem, co pomáhá, aby tyto bolesti byly menší či snesitelné ap. Chybí běžná doporučení, co se může a nemůže při měsíčkách dělat - "Mohu jít plavat?" Chybí i upozornění, že menstruační cyklus provázají změny nálad a jak se s nimi vypořádat. Zejména výzva pro muže, aby v tomto období byli tolerantnější než jindy a nebrali si všechny citové reakce ženy osobně. Podobně je třeba upozornit na změnu tělesného pachu, na kterou někdy partneři reagují.

Nenázornost a neúplnost

Styl psaní je samozřejmě do značné míry otázka autora, přesto by se dala příručka napsat praktičtěji. Například když se vykládá o tom, že v šourku mají varlata nižší teplotu než v těle. Je vhodné k tomu vždy dodat běžný praktický závěr. Kluci by se měli vyhýbat přehřívání varlat, ke kterému dochází pokládáním horkého notebooku na klín.

Stejně tak když píšeme o sexu je na místě varovat děti před dlouhodobými následky nevěry. O té, podobně jako o svatbě či rozchodech nepadlo v knize ani slovo. Ale budou to právě rozchody, které naše děti nejvíce zmrzačí. Každá sexuální příručka by je na ně měla připravit.

Znevažování rodičovské autority

Když jsem označil probíranou knihu za lechtivé čtení, měl jsem na mysli stranu 24, kde se probírá puberta. V tomto úvodu se hovoří o rodičích, jako o méně kompetentních: "I když právě v tomto období není někdy vůbec jednoduché s nimi [rodiči] po dobrém vyjít. ... Hádky proto nebývají žádnou vzácností. ... Měli byste mít s nimi v tomto období hodně trpělivosti. Musí se - stejně jako vy - teprve naučit chápat, že právě dospíváte."

Není žádoucí prezentovat konflikty v pubertě relativně jako otázku názoru, kde na obou stranách pře jsou lidi ne tak zcela při smyslech. Důvodem je prostý fakt, že i když děti biologicky dospívají okolo 14. roku, přesto v našich podmínkách zůstanou na rodičích psychicky i existenčně závislí následujících deset let. Jsou to tedy rodiče, kdo stále nese převážnou míru odpovědnosti za formování dítěte v tomto věku. Tuto asymetrii není dobré nahlodávat, protože otázka pubertálního vzdoru není otázka náhledu či názoru. Jestliže si dítě usmyslí, že nebude chodit na odpolední vyučování, protože "pančelka je omezená a neumí žáky zaujmout", pak je na místě mu tvrdě připomenout, že puberta ne puberta povinnosti trvají.

Kam vedou tyto sklony podřývat rodičovskou autoritu jsem měl příležitost nedávno vidět u klientů: Syn (16 let) s kamarády přes výslovný zákaz rodičů se násilím vpáčil do rodinné chatky. Uspořádali tam bláznivý mejdan s alkoholem a drogami. Když rodiče byli vztekem bez sebe, tak jim děti argumentovali: "Jsme přeci v pubertě, tak máme právo dělat průšvihy, ne?!" Tedy aniž to věděli, argumentovali rodičům slovy příručky: "Milí rodiče, musíte se teprve naučit chápat, že právě dospíváme..." Zde opravdu nechybělo moc a milý syn vyletěl z baráku obloukem.

Pubertální průšvihy bývají často opravdu velmi závažné a není moudré dětem podsouvat domněnku, že rodiče jsou tak trochu mimo zdravý rozum. Stačí, že si to občas sami myslí.

Varování před sexuálním zneužíváním a znásilněním

Nevyváženost výkladu se týká především prezentování této oblasti jako bezproblémové, a tak se příručka vůbec nezabývá sexuálním zneužitím ani znásilněním.

Například u erekce mužů je třeba zřetelně napsat, že erekci provází nárůst touhy po sexuálním styku a snižuje se schopnost sebeovládání. Tato touha může být nebezpečná nejen pro děti, ale i pro dospělé ženy. Proto jsou muži, jejichž erekci by dívka nikdy neměla vidět, přesněji řečeno, které by nikdy neměla vidět ani nahé. Jsou jimi především učitelé, nadřízení v různých zaměstnáních či brigádách, neznámí muži na veřejnosti, kněží ap.

Vidět nahé rodiče je zkušenost, kterou mají jen některé děti. Sama o sobě je asi neškodná, a proto ji můžeme v mladším školním věku tolerovat podobně jako koupání s nahými rodiči. Naproti tomu děti by neměly vídávat otce se ztopořeným penisem. Stejně tak i muž, který mívá erekce při běžném kontaktu s malými dětmi, by měl tento problém konzultovat s odborníky na sexuální zneužívání, aby měl pod kontrolou své chování, i když tyto mimovolné reakce třeba ovládnout nemůže.

V příručce chybí naprosto běžná doporučení pro mladé dívky. Především že se sexuální touhou mužů není radno si moc zahrávat. Mužům se sice klade na srdce, aby měli svou touhu pod kontrolou a respektovali ženino ne, jakkoli jsou vzrušení. Ale samozřejmě je to jen přání a praxe je jiná. Proto při sexuální výchově by se měl klást na srdce mladým, že by neměli sahat na přirození nikoho, s kým nechtějí mít trvalý vztah. Stejně tak nikoho cizího, koho nepovažují za svého dlouhodobého partnera, by neměli nechat se dotýkat jejich erotogenních zón. Raději je na místě opatrnost a nedoporučovat vstupování do bytů cizích lidí, zejména vstupování dívek do bytů cizích, osamělých mužů.

Rovněž chybí doporučení, že děti si nemají hrát s přirozením svých rodičů, k čemuž mají sklony děti v těch rodinách, kde nahota není tabu. Stejně tak „na doktora“ si mohou v rozumné míře hrát děti, ale rozhodně ne dospělí s dětmi.

Mnoho mladých dívek se rádo baví koketováním. Líbí se jim výrazné reakce mužů na jejich vyzývavé chování. To samo o sobě není závadné, ale jsou situace, kde je dobré si toto dvakrát rozmyslet. To samé se týká pragmatičnosti v oblékání. Někdy je velmi rozumné vzít si na sebe velmi asexuální oblečení.

Příručka naprosto opomíjí rady dívkám, jak postupovat v případě znásilnění. Běžná reakce je jít domů, omýt se a znásilnění oznámit na nátlak rodiny třeba až za týden. Správný postup je ale opačný - dívka má jít na polici bohužel v tom neutěšeném stavu, v jakém je právě po činu. Stejně tak by příručka měla obsahovat doporučení, co se má dělat při zcela běžné situaci, kdy policisté to celé bagatelizují a dívky implantují vinu za znásilnění - příliš vyzývavé chování.

V tomto ohledu je možno příručku charakterizovat jako nebezpečnou pro děti, protože je vůbec nevaruje před naprosto běžnými nebezpečími a nedává návody na běžné problémy a komplikace, které přináší lidská pohlavnost.

Nechtěné těhotenství

Příručka postrádá návod, jak zjistit, zda je dívka těhotná. O těhotenských testech není ani zmínka. Navlékání preservativu zvládne každý i bez nácviku ve třídě, ale seznámení s těhotenským testem se opomíjí, i když je mnohem složitější.

Nevyvážený a tendenční výklad je i v případě nechtěného těhotenství. Celý se týká jen otázky: „Co mám dělat, když dítě za žádných okolností nechci.“ Příručka pro školy by ale měla

obsahovat doporučení, co mohu dělat, když „já dítě za každou cenu chci, ale rodiče a okolí mě nutí do potratu. Mám právo si ho nechat?“

Stejně tak příručka nenabízí jedno rozumné východisko z této tíživé situace, kterým je darování dítěte do adopce. Existují tisíce neplodných párů, které by byly šťastné, že mohou takové dítě adoptovat a postarat se o ně se vší láskou. Příručka pro školy, která by měla reflektovat pluralitnost naší společnosti, by měla obsahovat výzvu k obdivu a pochopení těch žen, které unesou ostrakizaci okolí, a i když nejsou schopny se o dítě postarat samy, tak nejen že nejdu na potrat, ale dítě donosí a darují do adopce.

Podobně mnoho prarodičů je ochotno si takového nechtěného vnoučka osvojit a vychovat ho. Tedy existují i jiné varianty, co dělat, když "dítě za žádných okolností nechci".

Neploidnost

Příručka sexuální výchovy by nepochybně měla varovat před metlou moderního rodičovství a tou je již zmíněná neplodnost. Přes veškeré úspěchy lékařské vědy trvalá neplodnost postihuje velké procento párů a je velmi záladná. Deformuje vnímání dítěte i následnou výchovu, jakož i postoje vůči náhradní rodinné péči, proto je třeba být s ní obeznámen řadu let před tím, než nastane skutečný problém.

Od vzdělávací příručky pro školy též očekávám, že bude reflektovat alarmující demografický vývoj porodnosti. Přirozený přírůstek se dlouhodobě pohybuje okolo, ale spíš pod 1,5 dítěte na matku, což znamená, že za každou generaci matek nám vymře či ubude čtvrtina české populace.

Tento úbytek představuje z větší míry neplodnost ne biologická, ale psychická - různé zábrany, které nám brání mít optimální počet dětí na rodinu. Tímto počtem nejsou stávající jedno maximálně dvě děti na rodinu, ale tři až čtyři. Školní příručka, která má na mysli zdar celé naší společnosti, by tento prostý fakt měla alespoň konstatovat.

Pohlavní choroby

Oddíl o pohlavních nemocích je další ukázkou toho, jak si autoři příručky vybírali jen ta témata, která je bavila. Ze všech si vybrali jen módní AIDS. Navíc nezmínili tak elementární fakta, že třeba AIDS se nedá zjistit celé tři měsíce po nákaze. To zní jako okrajový fakt, ale má dost divoké následky:

Mám holku, ale vyspal jsem se s jinou. Ted' mi řekli známí, že má prý AIDS. Mám to partnerce říci? Když s ní ted' začnu spát s kondomem, tak jí to bude divný. Používá hormonální antikoncepci. Nechci o ni přijít! Prosím porad'te!

nebo

"Už měsíc spím s novou přítelkyní, která bere hormonální antikoncepci. Ted' jsme zjistili, že její předchozí partner má AIDS. Co mám dělat? Jak poznám, zda mám AIDS? Mohu s ní spát alespoň s kondomem? Myslím, že ji nedokáži opustit..."

Dospělí lidé, natož adolescentní děti mají nechuť používat kondom, ale nemají k němu takový odpor, jako mají všichni vůči vyšetřením na AIDS. Když už o té chorobě budeme psát do příručky pro základní školu, tak je třeba alespoň psát s ohledem na praktické problémy, které pohlavní choroby přinášejí. Tedy podobně jako s těhotenským testem, je třeba dětem ukázat, jak vypadá vyšetření na AIDS a zdůvodnit, jaké má výhody jít na ně včas. Mnoho mladých hlásá, že nejlepší taktikou je dělat jako by nic, když to nevím, tak si užiji alespoň pár bezstarostných let. Na tyto reálné problémy s AIDS ale příručka děti nepřipravuje.

Nevhodné ilustrace

Ilustrace patří v příručce k tomu lepšímu. Většinou jsou názorné a přiměřené výkladu. Mohly by být víc u textu, který mají doprovodit.

Nevhodná je ilustrace na titulní straně. Nahaté figury na stěně. To je zvyk, který je vidět spíše u nižších sociálních tříd. Například v žádné z kanceláří právníků ombudsmana nevisí nahé obrázky, naproti tomu tento zvyk je běžný v dílnách či věznicích. Tento fakt je běžná sociální norma. Ale rodiče chtějí své děti směřovat spíše do kanceláří ombudsmana než do Valdic, tedy titulní strana příručky by neměla prezentovat tento zvyk jako normální. Stejně tak zábavu pubertáků -

nafukování preservativů či napouštění vodou - není dobré prezentovat jako nevinnou alternativu balónku pro tříleté děti.

Za zcela nevhodný je třeba považovat i slovník vulgarit na straně 49. Především je zákonitě neúplný. V každé komunitě se používají jiná označení, například kondom se často označuje jako primeroska.

Ke slovníku není žádné vysvětlení. Takže záměr autorů je nezřetelný. Každopádně není cílem sexuální výchovy prezentovat tyto výrazy jako neutrální ekvivalenty odborným termínům. Jediné, co by mělo smysl, je najít lidové neutrální označení, které se může používat v dialogu s dětmi. Například když mluvíme s malým dítětem, tak nepoužíváme slovo pyj (které mimochodem v seznamu není), ale třeba pifík. Takový slovník by byl užitečný, protože není vhodné říkat malé holčičce: "Umyj si píču." Ale zdá se, že toto u seznamu vulgarit autoři příručky neměli na mysli. V tomto smyslu je tato ilustrace pro děti zcela nevhodná.

Marginálie

Při čtení příručky jsem si všiml pár nedůležitých nepřesností:

„Žalud je nejcitlivějším místem na těle každého muže“ Stejný nesmysl se tvrdí o poštěváčku žen. Nejcitlivějším místem na těle každého člověka je samozřejmě oční rohovka.

Jazyková úroveň příručky je na dobré úrovni, jen občas je možno narazit na chybu. Například na str. 21 chybí čárka „rukou a proto“.

Porovnání obou příruček a shrnutí

Výhody učebnice občanské výuky - má zřetelně pedagogický charakter a navazuje na jiné předměty. Varuje před nebezpečími a je věkově kompaktnější. Celkově je kvalitnější než příručka Konečně to chápu!

Nevýhody - velmi kusé informace. Předpokládá, že vlastně všechny informace si děti najdou jinde. Tedy po přečtení nezaručuje žádné ucelené znalosti. Bude záležet na učiteli, jak výuku pojme.

Výhody příručky Konečně to chápu! - více deklaratorních informací, například anatomické přehledy, popis porodu.

Nevýhody - nevaruje před riziky, místy vulgární výklad, zlehčování rodičů, věkově rozplzlá a má neúplný výklad.

Nevýhody obou příruček - vycházejí jednostranně z liberálních postojů, nesnaží se přiblížit pohled jiných názorových skupin, především vůbec nezmiňují darování dítěte do adopce jako rozumné východisko z nechtěného těhotenství a nevyjmenovávají výhody takového rozhodnutí.

Z hlediska skutečných problémů partnerského života jsou obě příručky obsahově nevyrovnané. Opomíjí naprosto běžné předpoklady dobře fungujících vztahů: "Když člověk vstupuje do jednoho vážného vztahu, pak by se měl systematicky uzavírat jiným partnerským vztahům, neměl by koketovat, neposílat si lechtivé sms, neměl by se s nikým jiným vodit za ruku či se vášnivě líbat. Opomíjí návody, jak řešit problémy ve vztazích, které mají prakticky všichni. Jistě děti zažijí šmírování mobilů v partnerských krizích, jistě zažijí rozchody, rozšířená je neplodnost, a tedy otázky související s náhradní rodinnou péčí. Zapeklitým problémem bývá stalking po rozchodu, přehnaná žárlivost partnera, domácí násilí s vykáváním partnera z bytu, internetová stopa atd. Dokonce ani jedna nevaruje před zákonnými postihy u pohlavního styku před patnáctým rokem.

Vzhledem k těmto elementárním opomenutím je třeba obě příručky považovat za nedostatečné a pro svou neúplnost až téměř nebezpečné k tomu, aby reálně seznamovaly v celorepublikovém měřítku děti se světem sexu a vztahů, do kterého vstupují.

Počet normovaných stran: 25,1; Počet znaků: 45203